

Потюк І. Є.,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка

РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті проаналізовано розуміння стратегічної компетенції та її вплив на формування комунікативної компетенції, використовуючи комунікативні й навчальні стратегії у вивченні іноземної мови.

Ключові слова: комунікативна компетенція, стратегічна компетенція, автономія учня, стиль навчання, комунікативні й навчальні стратегії.

В статье проанализировано понимание стратегической компетенции и ее влияния на формирование коммуникативной компетенции, используя коммуникативные стратегии и стратегии обучения.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, стратегическая компетентность, автономия ученика, стиль обучения, коммуникативные стратегии и стратегии обучения.

The paper explores the understanding of strategic competence and its influence on the formation of communicative competence using communication and learning strategies.

Keywords: communicative competence, strategic competence, learner's autonomy, learning style, communication and learning strategies.

У сучасних умовах загальноєвропейської та глобальної інтеграції володіння іноземними мовами, а саме мовами міжнародного спілкування, є інструментом ефективною крос-культурної взаємодії людей, і саме тому мові відводиться важлива роль у формуванні особистості, яка здатна наводити контакти та досягати взаєморозуміння із представниками інших культур. Мовна компетентність в іноземному середовищі повинна сприяти не лише загальному розвитку особистості, а й збагаченню фахового досвіду за рахунок усвідомлення відмінностей між мовами та культурами у різних країнах, що, в свою чергу, висуває нові вимоги щодо вдосконалення системи навчання іноземних мов.

Так, одним із важливих напрямків розвитку здатності учня самостійно здійснювати свою навчальну діяльність з оволодіння іноземною мовою є формування у нього оптимальних комунікативних стратегій, адже при обмежених мовних ресурсах, якими володіють початківці у вивченні іноземної мови, вміння ефективно та цільно використовувати стратегії дає їм можливість поглибити та урізноманітнити словниковий запас, а відтак і підвищити свою комунікативну компетенцію.

Отже, **метою** статті є охарактеризувати аспекти проблеми формування стратегічної компетенції як складової іноземної комунікативної компетенції, та обґрунтувати її важливість на сучасному етапі навчально-виховного процесу.

Авторами терміна “стратегічна компетенція” були освітяни М. Кенейл і М. Свейн, які у 1980 році, вивчаючи проблеми викладання та оволодіння іноземними мовами, розглядали його як складову комунікативної компетенції [5, с. 125]. На їхню думку, стратегічна компетенція “полягає у досконалому володінні стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяні, щоб компенсувати зрив у ньому, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю в одній або декількох сферах комунікативної компетенції, і щоб підвищити ефективність процесу спілкування” [6, с. 30; 3].

Власне поняття стратегічної компетенції розглядається методистами через призму таких семантично споріднених понять як: стратегії навчання, автономія суб’єктів навчання, індивідуально-раціональний стиль навчальної діяльності. Всі ці поняття характеризують актуальну сьогодні методичну тенденцію, що передбачає організацію навчання навколо його суб’єкта (student-centered approach to teaching, student’s autonomy) з урахуванням індивідуальних психологічних відмінностей останнього, важливих для гуманізації освітнього процесу (individual differences, learning styles).

Важливим у вивченні іноземної мови є знання про те, що на сучасному етапі розробки теорії комунікативної компетенції поняття стратегічної компетенції передбачає такі складові як комунікативні та навчальні стратегії. В той час як комунікативні стратегії мають на меті цілеспрямоване подолання проблем у спілкуванні [4], навчальні стратегії виступають знаряддям оволодіння іноземною мовою в цілому. Тому нерідко дослідники цієї проблеми розглядають навчальні стратегії як більш широкі поняття [15] або підкреслюють, що використання комунікативних стратегій сприяє розвитку навчальних стратегій [16].

Також вважається, що стратегічна компетенція формується, якщо вчитель створює необхідні умови навчання, за яких учні використовують і вправляються у застосуванні комунікативних стратегій [20].

Питання комунікативних стратегій було і залишається важливим аспектом вивчення іноземної мови, адже, як стверджує арабський лінгвіст Г.Ребєб’єх, свідоме їх вживання сприяє розумінню невідомих мовних одиниць при спілкуванні [18, с. 194], а також, наголошує вчений, успішне вивчення іноземної мови – це формування не лише граматичної, соціолінгвістичної та семантичної компетенцій, а й стратегічної, яка і передбачає використання комунікативних стратегій [18, с. 194]. Інший науковець, А. Малекі, переконаний, що використання комунікативних стратегій є обов’язковим в освітньому процесі й повинно бути включено у навчальні програми [17, с. 594], і результатами своїх досліджень підтверджує те, що навчання комунікативних стратегій є педагогічно доцільним, що їх застосування позитивно впливає на результативне вивчення іноземної мови, а дидактичні матеріали, які містять завдання для формування комунікативних стратегій, є більш ефективними, ніж ті, у яких вони відсутні [17, с. 583-594].

Лінгвісти виділяють два підходи до аналізу та класифікації комунікативних стратегій: лінгвістичний (інтерактивний) та когнітивний. Згідно лінгвістичного підходу (запропонований лінгвістом Елейн Терон), співрозмовники, маючи різний рівень лінгвістичної компетенції, використовують комунікативні стратегії для того, щоб порозумітися (дійти згоди) [21, с. 419], тобто успішно здійснити різні види комунікативної мовленнєвої діяльності. Представники когнітивного підходу (зокрема, К. Ферч, Г. Каспер), розглядаючи комунікативні стратегії у психолінгвістичній площині, переконані, що вони є процесами, які відбуваються саме у людині, яка вивчає іноземну мову, акцентуючи увагу на сприйнятті, плануванні та продукуванні мовлення при виникненні труднощів [11].

Беручи за основу вище розглянуті підходи, вчені [21, с. 429] виділяють наступні типи / категорії комунікативних стратегій: перифраз (апроксимація, словотвір, парафраз); інтерференція (буквальний переклад, вживання слова на рідній мові, не перекладаючи його); звернення за допомогою; імітація/жестикуляція; уникнення теми дискусії чи обірваність повідомлення.

Згідно досліджень Ендрю Коена, вище перелічені стратегії належать до міжмовних, оскільки науковець вважає, що комунікативні стратегії включають міжмовні та внутрішньомовні стратегії [9, с. 5-6; 8, с. 3] (наприклад, застосування граматичного правила чи значення лексичної одиниці з одного контексту в іншому).

Так, ми бачимо, що комунікативні стратегії є тими засобами, які дають можливість підтримувати розмову тоді, коли ви невпевнені у своїх знаннях, підсилюючи, у такий спосіб, лінгвістичну впевненість у собі. Наприклад, учні можуть звертатися до комунікативних стратегій для того, аби направити розмову в інше русло (уникнути теми, яка викликає у них мовні труднощі, або ж у якій вони не є компетентними), висловити думку чи описати концепт у креативний спосіб (для прикладу, перефразувавши його), організувати процес розмови так, що невідому лексему чи явище їм пояснить співбесідник.

Характеризуючи навчальні стратегії, якими учні послуговуються для вивчення іноземних мов, слід зазначити, що вони поділяються на: 1) стратегії вивчення (*second language learning strategies*) та 2) вживання (*second language use strategies*). Метою використання перших є допомога учням у поглибленні їхніх знань з іноземної мови, тоді як другі зосереджуються в основному на застосуванні знань (мови, яка вивчається), якими учні володіють у міжмовній комунікації. Лінгвісти схиляються до думки, що комунікативні стратегії є складовими саме стратегій вживання, так як в їх основі лежить передача (сприйняття) суттєвої інформації, яка є новою для реципієнта. Хоча слід зазначити, що вони (комунікативні стратегії) не завжди можуть мати вплив на процес навчання: скажімо, при формуванні лексичної компетенції учні можуть використовувати нову лексичну одиницю на уроці лише для того, щоб висловити думку, а не намагатися запам'ятати її; і навпаки, вони можуть вживати невідоме слово безвідносно до певного комунікативного аспекту, а лише з метою швидшого засвоєння.

Суттєвим для успішного формування стратегічної компетенції учнів є вміле поєднання вчителем комунікативних і навчальних стратегій задля досягнення ефективних результатів спілкування іноземною мовою та індивідуалізації освітнього процесу.

Як відзначає М. Греммо [13, с. 151], за останні 25 років все більша увага у дослідженнях зосереджується на автономії учня (*learner autonomy*), самостійному навчанні (*self-directed learning*) та індивідуалізованому / незалежному вивченні (*individualized / independent learning*) іноземної мови, що доводить той факт, що автономія учня повинна стати невід'ємною складовою навчального процесу. Так, Р. Олрайт [3, с. 35] переконаний, що ідея автономії учня була довгий час пов'язана із радикальною реструктуризацією методики викладання іноземних мов, і передбачала відмову від традиційних та впровадження абсолютно нових методів навчання. Проте, необхідно пам'ятати, що розвиток автономії у навчанні передбачає співпрацю та взаємозалежність, а не навчання в ізоляції. Фактично, автономний/самостійний учень приймає активну участь в освітньому процесі, генеруючи ідеї й ініціативно використовуючи навчальні можливості, а не просто реагує на різноманітні стимули вчителя. В межах такої концепції, навчання є не просто механічним запам'ятовуванням, а конструктивним процесом, який передбачає виокремлення раціональних зерен з тих чи інших подій [7, с. 271]. Тобто, розвиток в учнів такої характеристики як автономія/самостійність у навчанні є однією із, а точніше, необхідною умовою для формування стратегічної компетенції у вивченні іноземної мови, що, фактично, є запорукою успішної самостійної реалізації будь-якого навчального завдання із можливістю застосування різних стратегій, стилів, тактик та прийомів.

У зв'язку з цим варто зазначити, що дослідники дійшли висновку, що учні, вивчаючи іноземну мову чи будь-який інший предмет, можуть застосовувати абсолютно відмінні підходи до виконання завдань, ввівши, таким чином, в наукову термінологію концепт "стилі навчання" – загальні прийоми, які координують навчальну діяльність [10, с. 9] і є безпосередньо пов'язаними із навчальними стратегіями; інші ж фахівці трактують їх як "персональні якості, що впливають на здатність учня одержувати інформацію, взаємодіяти з однокласниками та вчителем, брати участь у процесі набуття досвіду навчання" [12].

Дослідження показують, що у реальному педагогічному процесі однією із важливих складових є створення умов (у сучасній педагогічній літературі широко вживається як термін "педагогічний фактор"), що впливають на формування та розвиток тих стильових рис учнів, які є найважливішими для успішного здійснення навчальної та самоосвітньої діяльності. Так, фахівці виокремлюють шість категорій навчальних стилів [12; 14]: незалежний, залежний, компетативний, колаборативний, замкнутий, патісіпантний.

Значний вплив на процес формування стилю навчальної діяльності має поєднання різних стилів учнів в одному класі, а також розбіжності щодо навчального стилю учнів та стилю педагогічної діяльності вчителя [1]. Так, Б. Лу Лівер вперше порушила проблему "конфлікту стилів", тобто розбіжності щодо стилю навчально-пізнавальної діяльності учня й стилю педагогічної діяльності вчителя, а також стилями інших учнів у класі [2, с. 325]. Вважається, що вчителі повинні підбирати методи, матеріали, ресурси так, щоб вони відповідали стилю навчання й максимально сприяли навчальному потенціалу кожного учня [19].

Таким чином, стратегічна компетенція (яка у нашому розумінні включає комунікативні й навчальні стратегії, автономію суб'єктів навчання та індивідуально-раціональний стиль навчальної діяльності) характеризується як

здатність використовувати вербальні та невербальні комунікативні стратегії для запобігання або усунення труднощів при спілкуванні, а також максимального досягнення поставлених цілей, удосконалення володіння мовою, отримання мовленнєвого і соціального досвіду за умов недостатньої комунікативної компетентності співрозмовників або у несприятливій мовленнєвій ситуації. А також вона допомагає учням стати ефективними та самостійними у навчанні та житті, розвиває самосвідомість й почуття відповідальності за власні дії. Тому, основна увага у навчанні повинна приділятися формуванню не стільки знань, скільки переконань, поглядів, адже кожному суб'єкту навчання притаманна індивідуальність, яка проявляється у способах роботи (навчання) та її результатах.

Отже, стратегічне вивчення іноземної мови сприяє успішному її використанню в реальному спілкуванні, адже тактичний розвиток комунікативних навичок дозволяє в обмежений термін часу надати учням досить ґрунтовних знань, забезпечити високий рівень опанування та закріплення матеріалу на практиці, що, за умов комунікативної спрямованості навчального процесу, який орієнтує навчання на активну участь у спілкуванні як на найбільш пріоритетну форму мовленнєвої і розумової діяльності, є досить вагомим мотиваційним фактором.

Література:

1. Рожина В. А. Формирование индивидуального стиля познавательной деятельности учащихся начальной школы [Электронный ресурс] / В. А. Рожина // Психолого-педагогическое сопровождение образовательного процесса : Теория и практика : региональный сб. науч. тр. – Вып. 2. – Режим доступа : <http://www.egpu.ru/lib/elib/Data/Content/128253259754062500/Default.Aspх>.
2. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М. А. Холодная. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 384 с.
3. Allwright R. (1988). Autonomy and individuation in whole class instruction / R. Allwright // Brooks, A. & Grundy, P. (Eds.), *Individualization and autonomy in language learning*. British Council. – 1998. – P. 35-44.
4. Bialystok E. *Communication strategies : A Psychological Analysis of Second-language use* / Bialystok E. – Oxford : Blackwell, 1990. – 223 p.
5. Byram M. *Routledge encyclopedia of language teaching and learning* / M. Byram. – Routledge, 2000. – 721p. : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://books.google.com.ua/books>.
6. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing / M. Canale, M. Swain // *Applied Linguistics*. – 1980. – Vol. 1. – P. 1-47.
7. Candy P.C. *Self-direction for Lifelong Learning* / P. C. Candy. – California : Jossey-Bass, 1991. – 567p.
8. Cohen A. D. Assessing and enhancing language learners' strategies / A. D. Cohen // *Hebrew Higher Education*. – 2002. – 10. – P. 1-11.
9. Cohen A. D., Weaver S. J. Strategies-based instruction for second language learners / A. D. Cohen, S. J. Weaver // *Learners and language learning*. – 1998. – Anthology Series 39. – P. 1-25.
10. Cornett C. What You Should Know about Teaching and Learning Styles / C. Cornett. – Bloomington, 1983. – P. 1-15.
11. Faerch C, Kasper G. Plans and strategies in foreign language communication / C. Faerch, G. Kasper. – London : Longman, 1983. – P. 20-60.
12. Grasha, A. F. *Teaching with style* / A. F. Grasha. – Pittsburgh, PA : Alliance, 1996. – 397 p.
13. Gremmo M. J. Autonomy, self-direction and self-access in language teaching and learning : the history of an idea / M. J. Gremmo // *System*. – 1995. – 23/2. – P. 151-164.
14. Hruska-Riechmann, S., Grasha, A. F. The Grasha-Riechmann student learning style scales / S. Hruska-Riechmann, A. F. Grasha // – *Student learning styles and brain behavior* Reston, J. Keefe (Ed.). VA : National Association of Secondary School Principals. – 1982. – P. 81-86.
15. Lessard-Clouston M. Towards an Understanding of Culture in L2/FL Education / M. Lessard-Clouston // *Ronko : K. G. Studies in English*. – 25. – 1997. – P. 131-150.
16. Little D. Freedom to learn and compulsion to interact: promoting learner autonomy through the use of information systems and information technologies / D. Little // R. Pemberton, S. L. Edward, W. W. F. Or, and H. D. Pierson (Eds.) : *Taking Control : Autonomy in Language Learning*. – Hong Kong : Hong Kong University Press, 1996. – P. 203-219.
17. Maleki A. Teachability of communication strategies : An Iranian experience / A. Maleki // *System*. – 2007. – 35(4). – P. 583-594.
18. Rabab'ah G. Communication problems facing Arab learners of English / G. Rabab'ah // *Journal of Language and learning*. – 2005. – 3(1). – P.1 94.
19. Sarasin, L. C. Learning style perspectives: Impact in the classroom / L. C. Sarasin. – Madison, WI : Atwood, 1998. – 79 p.
20. Scattergood E. Encouraging the Use of Strategies to Improve Communication in the EFL Classroom / E. Scattergood // *The Language Teacher* : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.jalt-publications.org/tlt/articles/2003/06/scattergood>.
21. Tarone E. communication strategies, foreigner talk, and repair in interlanguage / E. Tarone // *Language Learning*. – 1980. – 30(2). – P. 417-431.